

Обставини справи

Справа стосувалася скарг заявниці за статтями 3 і 8 Конвенції на те, що заміна тюремного ув'язнення громадськими роботами для її колеги, визнаного винним у сексуальному насильстві щодо неї, враховуючи тяжкість скоєних ним злочинів призвела до непропорційно м'якого покарання.

18 червня 2015 року заявниця, медсестра швидкої допомоги, подала заяву про вчинення щодо неї злочину колегою по роботі М. Р., водієм швидкої допомоги, звинувативши його у сексуальному насильстві під час чергувань.

30 червня 2015 року поліція направила спеціальний рапорт до державної прокуратури, в якому зазначалося про наявність обґрунтованої підозри в тому, що протягом квітня, травня та червня 2015 року М. Р. неодноразово вчиняв сексуальні домагання щодо заявниці, що мало ознаки кримінального правопорушення, а саме вчинення розпусних дій. Було розпочато кримінальне провадження.

Після скарги заявниці, поданої до місцевого офісу з питань гендерної рівності, 7 липня 2015 року Омбудсмен з питань гендерної рівності направила роботодавцю заявниці листа з проханням надати додаткову інформацію про дії, вжиті у зв'язку з тим, що вона вважала замахом на зґвалтування заявниці з боку М. Р. Копія листа також була надіслана до Державної прокуратури округу Rijeka для проведення розслідування. Зрештою, зазначена прокуратура встановила, що факти справи свідчили не про вчинення замаху на зґвалтування, а про інше кримінальне правопорушення проти статевої свободи та моральності.

8 травня 2018 року Rijeka Municipal Court (Муніципальний суд округу Рієки) визнав М. Р. винним у вчиненні розпусних дій за двома пунктами статті 155 Кримінального кодексу і засудив його до десяти місяців позбавлення волі.

За результатами розгляду апеляції М. Р. 2 липня 2019 року Varaždin County Court (Вараждінський окружний суд) залишив вирок у силі, але замінив позбавлення волі на громадські роботи. Це рішення було остаточним і не підлягало оскарженню до суду вищої інстанції.

Тим часом, 18 червня 2018 року заявниця подала цивільний позов до М. Р. та роботодавця про відшкодування шкоди. Згодом вона подала ще один цивільний позов до свого роботодавця про дискримінацію. Обидва цивільні позови все ще перебували на розгляді в суді першої інстанції на час розгляду цієї справи ЄСПЛ.

Оцінка Суду

(а) Загальні принципи

Суд нагадав, що зґвалтування та серйозні сексуальні домагання становлять поведінку, яке підпадає під дію статті 3 Конвенції, а також зачіпає фундаментальні цінності та суттєві аспекти «приватного життя» у значенні статті 8 (див. рішення у справі *Y v. Bulgaria* та згадані в ньому справи).

Також Суд вчергове підкреслив, що держави мають позитивне зобов'язання, що впливає зі статей 3 і 8 Конвенції, прийняти кримінальне законодавство, яке ефективно карає за зґвалтування, і застосовувати його на практиці шляхом ефективного розслідування та судового переслідування (див. рішення у справах *M.C. v. Bulgaria* та *B.V. v. Belgium*). Це позитивне зобов'язання також вимагає криміналізації та ефективного переслідування всіх сексуальних дій без згоди (див. рішення у справах *M.G.C. v. Romania*, *Z v. Bulgaria* та *E.G. v. the Republic of Moldova*).

Суд також нещодавно узагальнив свою практику щодо процесуальних зобов'язань відповідно до суміжних статей 2, 3 і 4 Конвенції (див. рішення у справі *S.M. v. Croatia* [ВП]). Суд зазначив, зокрема, що хоча загальний обсяг позитивних зобов'язань держави може відрізнитися у випадках, коли поводження, що суперечить Конвенції, було заподіяно за участю представників держави, та у випадках, коли насильство було вчинено приватними особами, процесуальні вимоги є схожими: вони стосуються насамперед обов'язку органів влади розпочати та провести розслідування, здатне привести до встановлення фактів, а також до виявлення та, за необхідності, покарання винних осіб.

Більше того, коли офіційне розслідування призвело до відкриття провадження в національних судах, провадження в цілому, включаючи стадію судового розгляду, має відповідати вимогам статті 3 Конвенції (див. рішення у справі *Sabalić v. Croatia*). Хоча не існує абсолютного зобов'язання щодо того, що всі кримінальні переслідування повинні закінчуватися обвинувальним вироком або конкретним покаранням, національні суди за жодних обставин не повинні залишати безкарними серйозні посягання на фізичну та психічну недоторканність або допустити, щоб серйозні правопорушення каралися надмірно м'якими санкціями. Тому важливим питанням для Суду є те, чи можна вважати, що суди дійшли свого висновку, ретельно вивчивши всі відповідні міркування, пов'язані зі справою, і якщо так, то якою мірою (див. також рішення у справі *Smiljanić v. Croatia*).

Зрештою, Суд встановив порушення процесуальних зобов'язань держав у низці випадків явної непропорційності між тяжкістю діяння і його наслідками на національному рівні, що сприяло виникненню відчуття, що акти жорстокого поводження ігноруються відповідними органами влади, а також відсутності ефективного захисту від актів жорстокого поводження (див. згадане рішення у справі *Sabalić v. Croatia*, § 110; рішення у справі *Identoba and Others v. Georgia*).

(b) Застосування загальних принципів у цій справі

Передусім Суд підтвердив, що поводження, якого зазнала заявниця, підпадало під дію статей 3 та 8 Конвенції.

Суд далі зауважив, що скарга заявниці у цій справі стосувалася не якихось недоліків розслідування її скарги на сексуальне насильство, а способу, в який суд другої інстанції вирішив питання призначення злочинцю покарання (див. пункти 44-46 рішення та, *mutatis mutandis*, рішення у справі *Stoyanova v. Bulgaria*). Таким чином, ця справа не є випадком, коли винний повністю уникнув будь-якої кримінальної відповідальності внаслідок, наприклад, амністії або закінчення строків давності, а

також не є класичним випадком явної непропорційності між вчиненими злочинними діями та призначеним кримінальним покаранням (порівняйте справи, згадані у пункті 53 рішення). У цій справі скарга заявниці стосувалася заміни апеляційним судом покарання у вигляді позбавлення волі, призначеного винному судом першої інстанції, на громадські роботи, що, на думку заявниці, було надто м'яким покаранням. Відповідно, беручи до уваги свободу розсуду, надану державам у питаннях кримінального правосуддя та політики призначення покарань, основна увага Суду була зосереджена на оцінці того, чи здійснив національний суд, в обставинах цієї справи, необхідну ретельну перевірку при пом'якшенні покарання. Таким чином, Суд розглянув, чи було пом'якшення покарання у цій справі засноване на критеріях і підставах, які були достатніми для того, щоб забезпечити відповідність покарання характеру і тяжкості жорстокого поводження, що становило злочин, вчинений щодо заявниці як потерпілої.

Перш ніж перейти до цієї оцінки, Суд підкреслив, що він дійсно усвідомлює і підтримує зростаюче значення громадських робіт як невід'ємного і корисного компонента сучасної кримінальної політики в державах-членах Ради Європи (див. Рекомендацію CM/Rec(2017)3 Комітету міністрів державам-членам щодо Європейських правил про громадські санкції та заходи, згадану в пункті 22 рішення). Крім того, очевидно, що завданням Суду не є детальне визначення сфери застосування або суті будь-якої конкретної схеми таких робіт. Крім того, очевидно, що в Європі існують відмінності щодо використання, змісту та ефективності, а отже, і стримуючого ефекту громадських робіт як альтернативи тюремному ув'язненню. Ці відмінності відображають різноманітність підходів, які значною мірою можуть бути виправдані конкретним національним контекстом, карною системою і традиціями, тобто різними факторами, які необхідно враховувати при розгляді цих справ на міжнародному рівні відповідно до принципу субсидіарності, викладеного в Преамбулі до Конвенції. З огляду на це, а також в якості загального зауваження у світлі широкого міжнародного консенсусу щодо необхідності твердо стояти на позиціях протидії сексуальному насильству та насильству щодо жінок, Суд погодився з тим, що національні суди повинні бути особливо уважними, коли ухвалюють рішення про застосування громадських робіт замість тюремного ув'язнення за подібні злочини.

Враховуючи зазначене, Суд ще раз повторив, що сексуальне насильство над жінками, безсумнівно, є дуже серйозним видом правопорушення, що має виснажливі наслідки для його жертв. Як особливий прояв насильства щодо жінок, воно є формою ґендерно зумовленого насильства, забороненого хорватським законодавством і низкою міжнародних договорів (див. пункти 20-21, 23-25 і 27 рішення). Суд також підтвердив вирішальну роль, яку відіграють переслідування та покарання в інституційному реагуванні на ґендерно зумовлене насильство та в боротьбі з ґендерною нерівністю (див. рішення у справі *J.L. v. Italy*). Крім того, у своїй практиці щодо насильства щодо жінок та домашнього насильства Суд часто керувався відповідними стандартами міжнародного права з цього питання, зокрема Стамбульською конвенцією (див., наприклад, рішення у справі *Kurt v. Austria* [ВП]).

У цій справі кримінальні суди встановили, що заявниця стала жертвою двох випадків розпусних дій, вчинених щодо неї колегою на робочому місці. Розпусні дії за національним законодавством – це будь-які дії з сексуальним підтекстом, які не є статевим актом без згоди (див. пункт 17 рішення). Хоча Суд не мав права ставити під сумнів висновок національних судів про те, що дії М. Р. не кваліфікуються як замах на зґвалтування, а лише як «розпусні дії» в розумінні статті 155 Кримінального кодексу (див. пункт 9 рішення), Суд не міг не зазначити, що будь-яка сила, застосована М. Р. до заявниці (описано у пункті 5 рішення), очевидно, також мала бути врахована при призначенні покарання винній особі.

Злочинця було засуджено до десяти місяців позбавлення волі, яке, однак, було замінено апеляційним судом на громадські роботи. При винесенні вироку національні суди врахували пом'якшувальні та обтяжуючі обставини відповідно до статті 47 Кримінального кодексу. Суд може стверджувати, чи правильно національні суди оцінили співвідношення цих обставин; Суд не може діяти як національний кримінальний суд або розглядати апеляції на рішення національних судів, а також не може ухвалювати рішення з будь-яких питань кримінальної відповідальності (див., серед інших джерел, рішення у справах *Muyumun v. Bulgaria* та *Y v. Bulgaria*).

Однак Суд не міг не зазначити, що національні суди не взяли до уваги низку факторів, які мають значення за національним законодавством при призначенні покарання, таких, як наслідки злочину для заявниці (її діагноз та тривала відсутність на роботі, див. пункт 15 рішення), поведінка М. Р. після вчинення кримінальних правопорушень (його стверджувані погрози на адресу заявниці, як описано в пункті 5 рішення; його заяву, наведену в пункті 6 рішення), або очевидна відсутність у нього докорів сумління чи будь-яких зусиль, спрямованих на відшкодування завданої заявниці шкоди.

Більше того, суд першої інстанції чітко визначив високий ступінь небезпеки кримінального діяння, вчиненого М. Р., ураховуючи той факт, що він вчиняв сексуальні злочини щодо заявниці неодноразово і протягом короткого періоду часу, що вказувало на його особливо сильний умисел (див. пункт 10 рішення). Тому викликало подив те, що суд другої інстанції, погодившись з оцінкою пом'якшуючих та обтяжуючих обставин, здійсненою судом першої інстанції, постановив пом'якшити покарання для М. Р. виключно з огляду на той факт, що з моменту вчинення злочинів минуло чотири роки і винний не вчинив жодних нових злочинів (див. пункт 11 рішення). При цьому апеляційний суд навіть не згадав про високий ступінь небезпеки злочинця або його твердий намір вчинити сексуальні злочини, про які йдеться. Він також не навів жодних правдоподібних причин, щоб пояснити, чому простий вплив часу – який жодним чином не може бути поставлений в провину заявниці і ще більше травмував її як жертву (див. рішення у справі *S.Z. v. Bulgaria*, див. також пункт 21 рішення) – переважив вищезгадані серйозні обтяжуючі обставини.

Вищевикладене не дозволило Суду дійти висновку, що пом'якшення тюремного покарання для М. Р. відбулося після ретельного вивчення всіх важливих обставин, пов'язаних зі справою (див. згадане рішення у справі *Smiljanić*, § 99).

Договірні сторони в принципі користуються широкою свободою розсуду в питаннях кримінальної політики (див. рішення у справі *Khamtokhu and Aksenchik v. Russia* [ВП]). Суд вже підкреслював, що покарання, як форма справедливості для потерпілих і стримування, які спрямовані на запобігання новим порушенням і підтримання верховенства права, є одними з основних цілей кримінальної відповідальності (див. рішення у справі *Jelić v. Croatia*). Суд у зв'язку з цим послався також на практику Конституційного Суду Хорватії, який підтвердив, що обов'язок апеляційного суду надавати ретельну і детальну аргументацію при відступі від вироку суду першої інстанції виходить за рамки призначення покарання як питання кримінальної політики і підпадає під дію Конституції та Конвенції (див. пункт 18 рішення).

Суд висловив занепокоєння тим фактом, що незважаючи на неодноразовий характер серйозного сексуального насильства, якого зазнала заявниця, апеляційний суд вирішив замінити тюремне ув'язнення для М. Р. громадськими роботами без наведення достатніх підстав і без урахування інтересів потерпілої особи, які національні суди зобов'язані брати до уваги, приймаючи рішення про покарання у конкретній справі (див. статтю 47 Кримінального кодексу, про яку йшлося у пункті 16 рішення)

Такий підхід національних судів, на думку Суду, може свідчити про певну м'якість покарання за насильство щодо жінок, замість того, щоб донести до суспільства чіткий сигнал про те, що насильство щодо жінок не буде терпимим. Така поблажливість може, у свою чергу, перешкоджати жертвам повідомляти про такі дії, тоді як згідно з наявними даними насильство щодо жінок є надзвичайно поширеним і залишається серйозно заниженим (див. звіт FRA, згаданий у пункті 28 рішення, в якому зазначено, що кожна десята жінка в Європейському Союзі повідомила, що зазнала певної форми сексуального насильства у віці від 15 років, тоді як лише близько 14% жертв такого насильства повідомляють про це).

Наведені міркування також підтверджуються нещодавнім звітом GREVIO щодо Хорватії, в якому зазначається, що хорватська влада демонструє м'якість кримінальної політики у справах про домашнє насильство та насильство щодо жінок, і владі було запропоновано забезпечити, щоб вироки та заходи, призначені в таких випадках, залишалися ефективними, пропорційними та стримуючими (див. звіт GREVIO, згаданий у пункті 21 рішення).

З урахуванням зазначеного Суд дійшов висновку, що за конкретних обставин справи, беручи до уваги особливу суспільну небезпеку насильства щодо жінок та необхідність боротьби з ним за допомогою ефективних та стримуючих дій, у своїй реакції на насильство, якого зазнала заявниця, держава не виконала належним чином свій процесуальний обов'язок щодо забезпечення належного реагування на неодноразове сексуальне насильство, якого вона зазнала на своєму робочому місці.

Висновок

Порушення статей 3 (заборона катування) та 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя) Конвенції.

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 12 грудня 2023 року й набуло статусу остаточного 12 березня 2024 року відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.